

БЎЛАЖАК БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ КАСБИЙ- МЕТОДИК КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

Нуриллаев Самад Сафарович

Ўзбекистон-Филландия педагогика институти ассистенти

Аннотация. Ушбу мақолада бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг педагогик фаолиятининг шаклланиши ва бунинг учун талаба ўқув вазифси шаклида берилган мақсадга эришишга қаратилган бунинг учун мақолада бир қанча олимларнинг фикр ва мулоҳазалари келтирилган.

Калит сўзлар. Компетентлик, касбий-педагогик вазифа, педагогик фаолият, ўқув вазифаси, репродуктив, лойиҳалаштириш, ташкилий, креатив, конструктив.

PEDAGOGICAL BASES OF FORMATION OF PROFESSIONAL- METHODICAL COMPETENCE OF THE FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHER

Abstract. In this article, the formation of the pedagogical activity of the future elementary school teachers and the achievement of the goal given in the form of the student's educational task are presented in the article.

Key words. Competence, professional-pedagogical task, pedagogical activity, educational task, reproductive, designing, organizational, creative, constructive.

Ўқув фаолияти назариясига кўра, ўқув вазифаси - бу ўқув фаолиятининг талабага ўқув вазифаси шаклида берилган умумлаштирилган мақсади. Ўқув вазифасини ечиш мақсадга эришишга қаратилган ўқув ҳаракатлари тизимидан иборат (Л.В.Эльконин В.В. Давидов), ва бунда ҳаракатларнинг шаклланганлик

даражалари эса ҳар хил бўлиши мумкин. Н.В. Кузьмина таъкидлаганидек, "педагогик фаолият - бу бошқа инсоннинг шахсини шакллантиришга йўналтирилган сон-саноксиз педагогик вазифаларни ечишдан иборатдир" педагогик вазифа - бу ўз фаолиятининг якуний мақсадини ва ўқув ва дарсдан ташқри фаолият жараёнида унга эришиш усулларини англашни ўз ичига олган амалий вазифадир. Шунинг учун, педагогик вазифада ўқитувчи муайян педагогик вазиятда қабул қилиши зарур бўлган қарорларни номаълум (қиймат, ҳодиса) сифатида қабул қилиш зарур. З. М. Большакова "касбий-педагогик вазифа" тушунчасига ОТМ таълим-тарбия жараёнига дидактик жиҳатдан мослаштирилган, эришилиши фақат талабалар ўзлаштирган таомилларга мувофиқ вазиятда берилган таклиф қилинган ҳаётий-амалий ҳолатларни илмий-асосланган ва педагогик жиҳатдан ўринли ижодий ўзгартириш орқали мумкин бўлган фаолият мақсадидир деб таъриф беради.

Математикани ўқитиш назарияси ва методикасида педагогик вазифалар қаторида *"методик вазифалар"* ўқитувчининг методик фаолиятининг асосий компоненти сифатида ажратилади ва талаба учун улар *"ўқув-методик вазифалар"* шаклида хизмат қилади. Е.И. Ляшченко *ўқув-методик вазифага* бўлажак бошланғич синф ўқитувчиси учун зарур бўлган методик билим ва малакаларни ўзлаштиришга қаратилган вазифа сифатида таъриф беради; бунда методик билим ва малакаларнинг шаклланганлиги ўқув-методик вазифаларни ечишнинг бевосита маҳсулидир. Ҳар қандай ўқув вазифаси сингари, ўқув-методик вазифа ҳам умуман фаолиятнинг мақсади ва хусусан муайян методик вазифа билан мувофиқлаштирилган муайян ҳаракатлар ва операциялар ёрдамида ечилади. Қўйилган методик вазифаларнинг ҳар бири унга тегишли методик ва ўқув ҳаракатларни талаб қилади.

"Ўқув вазифаси" тушунчасини таърифлашга анъанавий ёндашишга риоя қиламиз (Л.В. Банков , Е.Н. Кабанова-Меллер ва бошқ.) ва ўқув-методик вазифани талабалар олдига қўйиладиган ўқув-методик фаолиятнинг умумлаштирилган ва ўқув-методик вазифа шаклида ифодаланган мақсади

сифатида таъриф берамиз. Шундай қилиб, *ўқув-методик вазифа* - бу ўқув-методик вазифасини тақдим этиш шакли.

С.В. Демисенова , О.Б. Епишева, Н.Г. Килина, Е.И. Лященко, В.И. Мишин, Г.И. Саранцев , А.А. Столяр, Е.Ф. Фефилова, Л.П. Шебанова, З.И. Янсүфина ва бошқа олимлар математика ўқитувчисини тайёрлаш бўйича ўқув-методик вазифаларни лойиҳалаштириш ишлари билан шуғулланишган. Е.И. Ляшченконинг фикрига кўра, мақсадларни белгилаш малакаларини, таҳсил олувчиларнинг фаолиятига рағбатлантириш ва уни баҳолашга йўналтирилган вазифалар ўқув-методик вазифаларга киради. Бундан ташқари, "ечими маҳсули бевосита методик фактлар (ўқув материални ва бошқа ўқитиш воситаларини саралаб олиш/танлаш, мақсадга эришиш учун материални маълум бир тизимга ташкил этиш ва бошқ.) бўлган вазифалар ҳам мавжуд. Бундай вазифаларни ечиш учун ўқув-билиш амал/ҳаракатларига асосланган методик амал/ҳаракатлар зарур, фақат – бу ҳолда улар кўпроқ умумлаштирилган шаклда ва бир вақтнинг ўзида бир неча амал/ҳаракатларнинг ўзаро алоқадорлигида амалга ошади". Н.Г. Килина "Математикага ўқитиш назарияси ва методикаси" курсини ўрганишда ўқувчилар ечиши керак бўлган конструктив характердаги вазифаларни "ўқув-методик вазифалар" деб атайди. Ўқув-методик вазифани ечишда талабалар тегишли методик билим ва малакаларни эгаллайдилар, ўқитувчининг шахсий фазилатларини ривожлантирадилар.

Методик тадқиқотларнинг таҳлили қуйидагиларни кўрсатади:

- 1) на ўқув, на методик вазифаларнинг ягона таснифи мавжуд;
- 2) бундай таснифни қуриш учун турли асослар кўриб чиқилмоқда.

Ўқув-методик вазифаларнинг таҳлили *ўқув-методик вазифаларнинг асосий турларини аниқлашга имкон беради:*

- 1) ўқув материалининг мазмунини ўрганиш;
- 2) ўқув материалининг структуравий-мантиқий ва методик таҳлили;
- 3) ўқув материални ўрганиш мақсадларини лойиҳалаштириш;
- 4) математик тушунчани (таклиф, гапни) шакллантириш, топшириқ билан ишлаш методикасини ишлаб чиқиш;

- 5) дарснинг (синфдан ташқари машғулотнинг) бир фрагменти/қисмини ишлаб чиқиш;
- 6) ўқувчиларнинг билимлар ва малакаларини назорат қилиш мазмуни ва шаклларини танлаш;
- 7) дарснинг (синфдан ташқари машғулотнинг) бир фаргементи/қисмини ўтказиш.

Бироқ, О.В. Епишеванинг таъкидлашича, ўқув вазифаларининг ҳар қандай таснифи шартли ҳисобланади, зеро "бир хил турдаги ўқув вазифаларнинг ўзи бир-бири билан ўзаро алоқадор бир неча мақсадларга эришишга хизмат қилишиши, ифодаси ўзгариши (муайянлаштирилиши, ихтисослашиши ёки умумлаштирилиши) мумкин".

Битта ўқув-методик вазифанинг ўзини турли даражаларда ечиш мумкин. Ўқув-методик вазифанинг даражаси ҳақида сўз кетганда, ўқув-методик вазифа даражасини уни тақдим этиш шакли сифатида назарда тутиш керак. Масалан, ўқув материални ўрганиш мақсадларини лойиҳалаштириш вазифасини куйидаги ўқув-методик вазифалар билан ифодалаш мумкин:

Масала: 1. Дарс мақсадларини лойиҳалашга анъанавий ёндашувга мувофиқ ўқитувчининг ҳаракатларида, "Сондан касрларини топиш" мавзусидаги янги материални ўрганиш дарсининг ўқув мақсадлари (Математика, 6-синф) куйидагича бўлиши мумкин: "ифодалар қийматларини ҳисоблашда касрларни оддий сонга ва касрни касрга кўпайтириш қоидаларидан фойдаланиш кўникмасини машқ қилишни давом эттириш; талабаларни талабаларни сондан касрларни топиш қоидаси билан таништириш; ўрганилган қоидани масалалар ечишда қўллай олишни малакаси машқ қилишни бошлаш". Берилган намуна асосида (қараб) "Виет теоремаси" мавзусида (Алгебра, 8-синф) янги материални ўрганиш дарсининг ўқитувчининг амал/иш/ҳаракатларида ўқитадиган/ўқув мақсадларини лойиҳалаштиринг.

Масала: 2. Математика бўйича дастурдан ва ўқув-методик фаолият приёмидан фойланиб, "Виет теоремаси" (алгебра. 8-синф) мавзуси бўйича янги

материални ўрганишда дарснинг ўқувчи амал/ҳаракатларидаги мақсадларини лойиҳалаштириш.

В.П. Беспалько, О.Б. Епишева, В.Ю. Каминский, Т.И. Ковтунова, З.И. Янсуфина ва бошқа олимларнинг тадқиқотларини ҳисобга олган ҳолда, турли даражалар/поғоналар ўқув-методик вазифаларнинг турларини қуйидагича тавсифлаш мумкин:

Биринчи даража (репродуктив) — вазифалар: а) ўқув материални (бошқаларидан) ажратиш, таниш, эслаб қолиш, солиштириш/ўзаро боғлаш, тушуниш (таклиф этилган жавоблар орасидан саволга жавобни танлаш; алгоритм ёки приём қадамларининг тўғри кетма-кетлигини ўрнатиш; бирор бир белгига кўра кераксиз/ортиқча атамани чиқариб ташлаш, хатони излаб топиш);

б) намуна бўйича ёки хусусий приёмлардан фойдаланган ҳолда амалга ошириладиган; в) ифодаида фаолиятнинг мақсади белгиланган, ўқув-методик вазият тушунтирилган ва уларни амалга ошириш бўйича амал/ҳаракатлар тақдим этилган масала/вазифалар.

Иккинчи даража (мажбурий) - масала/вазифалар: а) анча мураккаброк ўқув материални қайта ишлаб чиқариш, солиштириш боғлаш ва тушунганликни аниқлаш учун (таърифлар, хоссалар, таснифларни ва бошқ. қайта ишлаб чиқариш/такрорлаш; жавобнинг нега танланганлигини асослаш, ўхшашлик бўйича амал/ишлаш/ҳаракат қилиш);

б) фаолиятнинг махсус приёмларидан фойдаланган ҳолда стандарт вазиятда амалга ошириладиган; в) ифодасида фаолиятнинг мақсади белгиланган, ўқув-методик вазият тушунтирилган ва уларни бажариш бўйича аввал ўзлаштирилган амал/ҳаракатларни мустақил қўллаш талаб қилинадиган тошпириклар.

Учинчи даража (имкониятлар даражаси) - вазифалар: а) ўзлаштирилган нарсаларни янги шароитларга кўчириш, ўқув-методик вазифаларни бажариш, ўқув-методик фаолият усуллари тузиш бўйича ўқув-методик фаолиятни рефлексия қилишга;

б) ўзгарган вазиятда мустақил равишда амалга ошириладиган ижодкорлик элементлари билан вазиятни ҳисобга олган ҳолда фаолиятнинг умумий ёки қайта қурилган приёмлари;

в) ифодасида фаолиятнинг мақсади белгиланган, аммо мақсад эришиладиган вазият аниқ эмас, вазиятни аниқлаштириш ва масала/вазифани бажариш учун аввал ўзлаштирилган амал/ҳаракатларни қўллаш керак.

Шундай қилиб, талабанинг ўқув-методик фаолияти даражаси у томонидан бажариладиган ўқув-методик вазифалар даражаси билан боғлиқ (алоқадор), яъни *ўқув-методик вазифалар даражалари бўлажак бошланғич синф ўқитувчисининг касбий-методик компетентлигининг ривожланганлик даражалари* билан солиштирилиши мумкин.

Ўқув-методик вазифалар даражаларининг хусусиятларидан кўриниб турибдики, таълимга фаолиятга асосланган ёндашув доирасида ўқув-методик вазифаларни ечишнинг асосий воситаси талабанинг *ўқув фаолияти усуллари* ҳисобланади.

Адабиётлар рўйхати

1. Абдуллажанова, М.А. Формирование профессиональных качеств будущего учителя в процессе обучения в педвузах Текст.: автореф. дис. .канд. пед. наук / М.А. Абдуллажанова. Ташкент, 1991.-23 с.
2. Давлетшин М.Г. Замонавий мактаб ўқитувчисининг психологияси // Т.:Ўзбекистон, 1999. 296
3. Абдуллина, О.А. Общепедагогическая подготовка в педагогическом образовании Текст.: для пед. спец. высш. уч. заведений / О.А. Абдуллина. - М.: Просвещение, 1990.
4. Абрамова, И.А. Формирование аналитической компетентности студентов инженерных факультетов вузов аграрного профиля на основе средств и методов информатики Текст.: автореф. . канд. пед. наук / И.А.Абрамова. - Омск, 2007. 23 с.
5. Адольф, В.А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя Текст.: автореф. дис. . докт. пед. наук /

6. С.А. Теляковского. М.: Просвещение, 1998. - 239 с.
7. Андреев, В.И. Интенсификация творческой деятельности студентов Текст. / В.И. Андреев. Казань: Изд-во Казанского университета, 1990. - 84 с.
8. Аношкин, А.П. Педагогическое проектирование систем и технологий обучения Текст. / А.П. Аношкин. Омск: ОмГПУ, 1998. - С. 29.

